

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDE ÜNLÜLER

Yalçın, Süleyman Kaan (2013), *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 381 s.

Orhan BALDANE*

Gazi Türkiyat, Güz 2014/15: 213-219

Dillerin ham maddesi durumunda olan sesler, anlam taşıyıcı olmamakla birlikte anlam değiştirici bir göreve sahiptir. Ses kavramı, Zeynep Korkmaz tarafından “ciğerlerden gelen havanın ses yolunun herhangi bir noktasındaki boğumlanması ile oluşan ve yayılarak kulakta, bir ünlü olarak veya bir ünlü ile birlikte algılanan titreşim” şeklinde tanımlanmaktadır (Korkmaz, 2010: 183). Sesin alt kollarından olan ve bu eserde inceleme konusu yapılan ünlü kavramı için ise Berke Vardar “akciğerlerden gelen havanın ses yolunda herhangi bir engelle karşılaşmadan akışı ve ses tellerinin titreşimi sonucu oluşan ve biçimlendiricilerinin çok belirgin bir yapı ortaya koyduğu ses” tanımını yapmaktadır (Vardar, 1980: 151).

Genel Türkçenin sesleri ile ilgili bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır¹. Konuyla ilgili kitap şeklinde hazırlanmış monografik eserlerin haricinde makale düzeyinde de çalışmalar ortaya konulmuştur. Burada değerlendirilecek eserin yazarı olan Süleyman Kaan Yalçın da, bu eserin dışında Türkçenin sesleriyle ilgili makaleler kaleme alan araştırmacılardan².

Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler adlı eserle ilgili değerlendirmelerimize geçecek olursak Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından 2013 yılında yayımlanan bu eser, *Giriş* (s. 23-43) - *Ünlülerin Ses Bilgisi Görünümleri ve Ünlülerle İlgili Ses Olayları* (s. 45-364) -

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. orhanbaldane@gazi.edu.tr

¹ Türkçenin sesleriyle ilgili yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır: Emre, Ahmet Cevat (1949), *Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri - Birinci Kitap-Fonetik*, İstanbul: TDK Yayınları; Selen, Nevin (1979), *Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi*, Ankara: TDK Yayınları; Tekin, Talat (1995), *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, İstanbul: Simurg Yayınları; Emine (1997), *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları; Eker, Süer (1998), *Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi; Demircan, Ömer (2001), *Türkçenin Ses Dizimi*, İstanbul: Der Yayınları; Baskakov, A. N (2006), *Türk Dillerinin Tarihi – Tipolojik Sesbilimi*, Çev: Kenan Koç ve Oktay Selim Karaca, İstanbul: Multilingual Yayınları; Karaağaç, Günay (2007), *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları; Ceylan Coşkun, Volkan (2008), *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: IQ Yayınları; Özek, Fatih (2014), *Tarihi Türk Lehçelerinde Ünlüler*, Ankara: Akçağ Yayınları.

² Bkz. “Türkçede Art Damaksillaşma Olayının Birincil Uzun Ünlülerle İlgisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies* (Prof. Dr. Ahmet Buran Armağanı), Volume 4/8, 2009, s. 2340-2357; “Birincil Uzun Ünlülerin Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki Ses Bilgisi Görünümleri ve Ünlülerle İlgili Ses Bilgisi Olayları”, *Turkish Studies*, Volume 5/1, 2010, s. 640-686; “Türk Dilinde Ses Grupları ve Ses Gruplarının Ünlüleşmesi”, *Turkish Studies*, Volume 6/3, 2011, s. 1597-1622.

Sonuç (s. 365-372) şeklinde üç ana bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümlerin haricinde eserin başında *Ön Söz - Kısaltmalar - Kullanılan Çeviriyazı Sistemi ve İşaretler* başlıklarından oluşan bilgilendirme amaçlı bölümler ve en sonda *Kaynaklar* bölümü bulunmaktadır.

Eserin *Ön Söz* kısmında yer alan bilgilerden hem bu çalışmanın hazırlanış sebeplerini, hem de eserde kullanılan inceleme yöntemlerini öğrenmekteyiz. Buradan edinmiş olduğumuz bilgilere göre, ünlülerle ilgili yapılmış daha önceki çalışmaların hiçbirinde çağdaş Türk lehçelerindeki ünlülerin bir bütün olarak ele alınmamış olması böyle bir çalışmayı ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, *karşılaştırmalı* metodun inceleme yöntemi olarak esas alındığı bu çalışmada *eş zamanlı* ve *art zamanlı* yöntemlere başvurulduğu da yazar tarafından ifade edilmektedir. *Kısaltmalar* başlıklı kısım, *Eser Kısaltmaları - Dil ve Lehçe Kısaltmaları - Diğer Kısaltmalar* olmak üzere üç başlık altında oluşturulmuştur. *Kullanılan Çeviriyazı Sistemi ve İşaretler* adlı kısım ise *Çeviriyazı Sistemi - İşaretler* olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Eser boyunca kullanılmış olan çeviriyazı sistemi için hangi kaynağın esas alındığına ayrıca değinilmemiştir.

Bundan sonra inceleme ile ilgili bölümler başlamakta ve ilk olarak üç alt grupta işlenen *Giriş* bölümü gelmektedir. Bu bölümün *Türk Dili ve Lehçeleri* (s. 23-30) başlığını taşıyan ilk alt grubunda Türk dilinin coğrafyası, nüfusu, nitelikleri, ortaya çıkışı ve gelişimi ile ilgili temel bilgilere yer verilmektedir. Bunlarla birlikte bu kısımda değinilen konulardan biri olan Türkçenin lehçeleşmesi ile ilgili olarak da lehçeleşme sürecinin temellerinin daha çok Orta Türkçe adı verilen dönemden başlatılmasına rağmen bu olgunun aslında Ana Bulgarca ve Ana Türkçe dönemlerinde şekillenmeye başladığı ifade edilmektedir. Bu bilgilerin dışında Türkçenin 13. yüzyıldan itibaren geçirdiği aşamalar ve ayrıldığı kollar ile ilgili bilgiler de bu bölümde mevcuttur. Bu bilgilerin ardından Çuvaş Türkçesi ve Yakut Türkçesi ile ilgili farklı Türkologların görüşlerine de yer verilir.

Giriş bölümünün ikinci alt grubu ise *Ünlü Kavramı ve Türk Dilinin Ünlüleri* (s. 30-40) başlığını taşımakta ve burada ilk olarak sesin tanımı ve önemi, ses konusunda dünyada geçmişten günümüze kadar yapılmış temel çalışmalar ile sesin nitelikleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu genel bilgilerden sonra, ünlü konusuna girilmekte ve dünya dillerindeki ünlülerin çeşitlerine göre dört sınıfa ayrıldığı belirtilmektedir. Devamında ise Türkçenin ünlüleri bu tasnife göre değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Türkçedeki ünlülerin, tonlama ve vurgu gibi görevleri de üstlendiği, duygu ve düşünceleri aktarmada kolaylık sağladığı gibi özellikleri de dile getirilir. Yine bu kısımlarda Türkçe ünlü sayısı bakımından bazı dünya dilleriyle mukayese edilmekte ve Türkçenin bu açıdan zengin bir ünlü kadrosuna sahip olduğu da belirtilmektedir.

Bu kısımda Türkçe için oldukça önemli tartışmalı iki konuya da yer verilmektedir. Bunlar kapalı e olarak adlandırılan sesle ve uzun ünlülerle ilgili

yapılmış olan tartışmalardır. *e* ünlüsüyle ilgili olarak Radloff, Bazin, Reşit Rahmeti Arat ve Talat Tekin gibi Türkologların böyle bir sesin Türkçede aslî olarak mevcut olmadığı görüşünü savundukları; bunlara karşılık Thomsen, Karl Foy, Grönbech, Nemeth, Doerfer, Eckmann ve Ligeti gibi Türkologların da *e* ünlüsünü fonem kabul ettikleri bu bölümde belirtilmiştir.

Değinilen diğer tartışmalı konu birincil uzun ünlülerin varlığı meselesidir. Bu konu hakkında da Böhtling, Budenz, Radloff, Foy, Poppe, Nemeth, Pelliot, Şçerbak, Polivanov, Zeynep Korkmaz ve Talat Tekin gibi araştırmacıların önemli görüşler ortaya koyduklarına yazar tarafından değinilmektedir. Burada adı geçen araştırmacıların çalışmalarının sonucunda uzun ünlülerin Türkmen, Yakut ve Halaç Türkçelerinde sistemli olarak korundukları, diğer lehçelerde ise normal süreli ünlülere dönüştüğü düşüncesinin yaygınlık kazandığı belirtilmektedir. Bunun yanı sıra uzun ünlülerin normal süreli ünlülere dönüştüğü lehçelerde ve bu lehçelerin bazı ağızlarında düzensiz bir şekilde uzun ünlü kalıntılarına rastlandığı yine eserde işaret edilen noktalardandır.

Bu görüşlerin ardından Türkçenin ünlüleri niteliklerine göre *boğumlanma yeri - açıklık / kapalılık derecesi - dudakların durumu - boğumlanma süresi* şeklinde dört başlık altında listelenir. Ayrıca, çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan ünlülerden Ortak Türkçeye göre farklılık gösterenler hakkında bazı bilgiler verilir. Bu bilgiler eserin tamamında da kullanılacak olan bir grupta ile verilmektedir. Çağdaş Türk lehçeleri yazar tarafından Oğuz grubu, Kıpçak grubu, Karluk grubu, Kuzeydoğu Grubu, Çuvaş Türkçesi ve Yakut Türkçesi olmak üzere altı ana gruba ayrılmış ve eser boyunca yapılmış olan incelemelerde bu sınıflandırma ölçüt alınmıştır.

Giriş bölümünün üçüncü ve alt grubu *Çağdaş Türk Lehçelerindeki Ünlülerin Nitelikleri* (s. 40-43) başlığını taşımaktadır. Burada toplam yirmi altı ünlünün özellikleri belirtilmiştir. Bu kısımda ünlülerin birbirlerinden farklılaşmalarına sebep olan ayırt edici özelliklerine işaret edilir. Yazarın bu yaklaşımı ünlüleri tanıyabilme ve tanımlayabilme bakımından oldukça önemlidir. Yirmi altı ünlü ile ilgili verilen bu bilgilerin devamında Tuva Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin ilk hecelerinde görülen sekiz gırtlaksız ünlü olduğu da belirtilir ve *Giriş* bölümü bu bilgilerle son bulur.

Eserin ikinci bölümü *Ünlülerin Ses Bilgisi Görünümleri ve Ünlülerle İlgili Ses Olayları* başlığını taşımaktadır. Ayrıca bu bölüm, eserin inceleme bakımından ağırlık noktası durumundadır. Bu bölümde ünlüler kendi içlerinde *İlk Hece Ünlüleri* (s. 45-242) ve *İlk Hece Dışındaki Ünlüler* (s. 243-342) olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır. Bu alt grupların ikisi de *Art Damaksıl Ünlüler* ve *Ön Damaksıl Ünlüler* olmak üzere iki kısımda değerlendirilmektedir. Her iki kısımda ise ünlülerin her birinin ses bilgisi görünümü ve o ünlüyle ilgili ses olayları işlenmektedir.

İkinci bölümün ilk iki alt grubunda her ünlünün önce ses bilgisi görünümü verilmiş, daha sonra da ünlülerle ilgili ses olayları örnekleriyle birlikte ele alınmıştır³. Bu kısımlarda ele alınan ses olayları aşağı yukarı bütün ünlülerde karşımıza çıkabilecek türden olaylardır. Bu eserde ilk hecede yer alan uzun ünlüler kendi nitelikleri doğrultusunda yedi, normal süreli ünlüler ise beş ses olayına göre değerlendirilmiştir. Uzun ünlülerde, normal süreli ünlülere göre farklı olarak kısalma ve ikizleşme olayları da görülmektedir. Bunun yanı sıra ilk hece dışındaki uzun ünlüler altı, normal süreli ünlüler de ses olayları bakımından beş başlık altında incelenir.

İkinci bölümün üçüncü alt grubu olan *Ünlülerde Görülen Diğer Ses Olayları* (s. 342-364) başlıklı kısımda, sınırlı lehçelerde görüldüğü için kapsama alanı daha dar olan ses olaylarıyla birlikte birden fazla ünlünün etkileşimiyle ortaya çıkan ses olaylarına yer verilmiştir. Bu grup, kendi içinde *Ünlü Birleşmesi (Çarpışması) - Normal Süreli Ünlülerin Kısılması - Ses Gruplarının Ünlüleşmesi* olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.

Ele alınan ünlülerle ve bunların yaşamış oldukları ses olaylarıyla ilgili varılan yargıları tek tek ele almak bu yazının amacını aşacağı için eserin ikinci bölümünün içeriği genel hatlarıyla ifade edilmeye çalışılacaktır. Bu bölümde *Ses Bilgisi Görünümü* başlıkları altında, ele alınan sesle ilgili daha önce yapılmış müstakil değerlendirmelere ya da o sesin gelişimiyle ilgili bilgilere yer verilmiş çalışmalara atıfta bulunularak incelenmekte olan sesin tarihî dönemlerdeki durumu ve genel temayülleri hakkında kısa bilgiler verilir. Devamında da yine bu başlık altında, ele alınan sesin çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımları eser boyunca kullanılmış olan tasnif doğrultusunda altı lehçe grubu için ayrı ayrı kısaca ele alınır. Bir sonraki kısımda ise değerlendirilen ünlüyle ilgili ses olayları *Uğramış Olduğu Ses Olayları* başlığı altında tek tek bütün lehçe gruplarına göre değerlendirilir. Bu bölümde incelenen her ünlüden sonra o ünlüde görülen ses değişimlerini ve yine o ünlünün uğramış olduğu ses olaylarını gösteren tablolara yer verilmektedir. Ayrıntılı bir şekilde ele alınan her ünlünün ardından oldukça işlevsel iki tabloyla değerlendirmelerin ortaya konulması eserin kullanışlı yönlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

İlk hecede bulunan ünlülerin tamamıyla ilgili ses olayları mevcut olduğu hâlde ilk hece dışında bulunan ünlülerin bu bakımdan farklılık göstermesi, inceleme kısmının dikkat çeken hususlarından. /ō/, /o/, /ē/, /è/, /ē/, /i/, /ō/, /ö/, /ū/ seslerine ilk hece dışında rastlanmadığı için bu seslerin ses bilgisi görünümü ve ses olayları kısımlarında bazı istisnâ durumlarla ilgili yapılmış olan açıklamalar haricinde herhangi bir bulguya yer verilmemiştir. Bundan yola çıkılarak, Türkçenin sesletim bakımından ilk hece söz konusu olduğunda çok zengin olduğu, ancak ilk hece

³ İkinci bölümün ilk iki alt grubunda ünlüler, şu ses olaylarına göre incelenmiştir: 1- Ünlü Kısılması, 2- Ön Damaksillaşma, 3- Art Damaksillaşma, 4- Yuvarlaklaşma, 5- Daralma, 6- Ünlü Düşmesi, 7- Ünlü Türemesi, 8- Ünlü İkizleşmesi, 9- Genişleme, 10- Düzleşme.

dışındaki sesletim durumunun çok çeşitlilik göstermediği de eserde değinilen noktalardan olmuştur.

Sonuç (s. 365-372) başlığını taşıyan son bölümde çalışmanın neticeleri on iki maddede toplanmaktadır. Eser boyunca, özellikle ikinci bölümde enine boyuna değerlendirilmiş olan konunun bu bölümde derli toplu bir değerlendirmeye ve maddeler hâlinde verilmesi hem çalışmanın amacına ulaşması, hem de incelemenin detaylarının okurun zihninde canlanmasını sağlaması bakımından faydalı olmuştur.

Eserin daha sonraki baskılarında göz önünde tutulmasını umduğumuz birkaç durumdan da söz edilebilir. Eserin özellikle ikinci bölümünde incelenmekte olan bir sesle ilgili bilgilere yer verilirken ele alınan sesin tarihî lehçelerdeki görünümüne de değinilmektedir; fakat bu bilgiler, ayrı bir başlık açılmadan herhangi bir lehçe grubunun altında aktarılmaktadır. Örneğin /a/ ünlüsünün incelenmesi sırasında *Yuvarlaklaşma* başlığının altında Oğuz Grubu Türk lehçelerinde görülen $a > o$ değişimiyle ilgili bilgilere yer verildikten hemen sonra bu ünlü değişiminin Eski Türkçe, Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi gibi tarihî lehçelerdeki görünümüne değinilmektedir (s. 68). Bu durum da başlıkla içeriğin uyumsuzluğuna sebep olmaktadır. Vermiş olduğumuz örneğin benzerlerine eserin pek çok yerinde rastlanmaktadır. Olası bir karışıklığın önüne geçebilmek için her ünlüyle ilgili verilmiş olan *Ses Bilgisi Görünümü* başlığının altında *Tarihî Lehçeler* adlı bir bölüm açılarak bu bilgilerin orada aktarılması konu bütünlüğü bakımından daha tutarlı olabilirdi.

Dikkat çekmek istediğimiz başka bir nokta, ele alınan ses olayının saptanmadığı lehçe grubunun başlık olarak verilmesi, ya da değerlendirilen sesle ilgili bir olayın hiçbir lehçede karşılaşmadığı hâlde bu ses olayına başlık açılmasıyla ilgilidir. Örneğin, ilk hecedeki /i/ ünlüsünün *Art Damaksillaşma* ses olayı yönünden incelenmesi sırasında *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde* başlığının altında “Bu grupta i ünlüsünün art damaksillaştığı herhangi bir örnek tespit edilememiştir.” ifadesi yer almaktadır (s. 195). Yani ele alınan ses olayıyla ilgili hiçbir örneğin saptanmadığı bir lehçeye başlık açılmıştır. Diğer duruma ise ilk hecedeki /u/ sesiyle ilgili incelemenin altında yer alan *Ünlü Türemesi* başlığı altında “Türkçenin çağdaş lehçelerinde ilk hecede u ünlüsünün türediği herhangi bir örnek tespit edilememiştir.” şeklinde bir açıklama yapılmasını örnek gösterebiliriz (s. 140). Burada da değerlendirilen sesle ilgili bir olaya hiçbir lehçede karşılaşmadığı hâlde başlık açılması durumuna bir örnek görmekteyiz. İnceleme bölümünde bu tip kısımlara sık sık rastlanılmaktadır. Eserin düzenleniş şablonunu bozmamak için böyle bir tutum sergilenmiş olabilir; fakat herhangi bir bulgunun saptanmadığı durumların incelenecek olan sesle ilgili bölümün başında bir paragrafta kısaca belirtilmesi ya da bu tür durumların dipnot düşülerek ifade edilmesi eserin akışını bozmamak yönünden faydalı olabilirdi. Zaten her sesin sonunda verilmiş olan tablolarda hangi ses olayının hangi lehçe grubunda

görülmediği ya da görülmediği ve ünlülerin lehçe gruplarına göre hangi seslere değiştiği net bir şekilde belirtilmektedir.

Eserin inceleme kısmında ünlü daralmasıyla ilgili dikkat çekici bir durum söz konusudur. Örneğin, ilk hecedeki /a/ ünlüsüyle ilgili yapılan değerlendirmeler sırasında Oğuz grubu Türk lehçelerinde görüldüğü belirtilen $a > u$ ve Çuvaş Türkçesinden saptanan $a > u$; $a > ü$ değişimlerine hem *Yuvarlaklaşma*, hem de *Ünlü Daralması* başlığı altında yer verilmiştir. (s. 70-74). Ancak ünlü daralmasının tanımlandığı kaynaklarda verilen bilgiler /a/ ünlüsünün /u/ ya da /ü/ ünlüsü yönünde bir daralmaya uğramasının mümkün olmadığını, bu tür bir değişim varsa eğer, orada daralmanın değil yuvarlaklaşmanın meydana geldiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır⁴. Yani, /a/ ünlüsünden /u/ ünlüsü yönüne gerçekleşen bir değişimde olması muhtemel ses olayı yuvarlaklaşma olayıdır. Bu yüzden eserde $a > u$ değişimine hem daralma, hem de yuvarlaklaşma olayları altında yer verilmiş olması örneklerde ve açıklamalarda tekrara düşülmesine sebep olmuştur. Değindiğimiz durumdan kaynaklı tekrarlara eser içinde yer yer rastlanmaktadır. Daralma olayı altında ele alınan ses değişimlerinin tekrar gözden geçirilmesiyle bu sorunun ortadan kalkacağı düşüncesindeyiz.

Halaç Türkçesine eser boyunca kullanılmış olan lehçe grupları tasnifinde yer verilmemesi hususu da önemlidir. Aslı ünlü uzunluklarının korunduğu bir lehçe olması dolayısıyla Halaç Türkçesi, Türk lehçeleri bağlamında yapılan karşılaştırmalı çalışmalar için oldukça önemli bir konuma sahiptir. Eğer Halaç Türkçesi yedinci lehçe grubu olarak değerlendirmelerde yer alsaydı hem ünlü uzunluğu gibi tartışmalı noktaların daha iyi anlaşılabilmesine, hem de bütün lehçe gruplarının çalışma içerisinde eksiksiz olarak ele alınmasına olanak sağlardı.

Sonuç olarak *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler* adlı bu çalışma, 1990'lı yıllarla birlikte artan çağdaş Türk lehçeleri araştırmalarına, ele aldığı konu bakımından dikkate değer bir katkı sunmaktadır. Anlam ayırt edici ses birimleri, bir dilin en küçük yapı taşı olmakla birlikte hece, kelime, söz grubu ve cümle gibi dil birliklerinin oluşumunu sağlaması bakımından diller için oldukça önemli bir yere sahiptir. Ses bilgisi incelemeleri; şekil bilgisi, sözdizimi, anlam bilgisi ve özellikle de köken bilgisi çalışmaları için temel oluşturmaktadır. Bundan dolayı çağdaş Türk

⁴ Zeynep Korkmaz, ünlü daralmasını "yanlarında geniş ünlüleri daraltma etkisi yapan bazı ünsüzlerin etkisi altında geniş ünlülerin $a > ı$, $o > u$, $e > i$, $ö > ü$ biçimindeki daralma olayı" şeklinde tanımlamaktadır (Korkmaz, 2010: 226). Süer Eker de ünlülerdeki daralmanın $ö > ü$, $o > u$, $a > ı$, $e > i$, $ê > i$ yönünde gelişebileceğini belirtmektedir (Eker, 2011: 289). Bu iki görüşü değerlendirecek olursak /a/ ünlüsünün daralma yoluyla /u/ ya da /ü/ ünlüsüne değişmesi mümkün değildir. Çünkü kalın-düz-geniş /a/ ünlüsünün daralma sonucunda kalın-düz-dar /ı/ ünlüsüne geçmesi beklenir. Diğer bir deyişle, $a > u$ ses değişiminden bahsedilecekse eğer buradaki ses olayının adı ünlü daralması olmamalıdır. $a > u$ ses değişimi, ilk olarak $a > ı$ şeklinde gelişecek bir daralmanın ardından /ı/ ünlüsünün yuvarlaklaşarak /u/ ünlüsüne dönüşmesiyle mümkün olabilir. Yani $a > u$ değişimi gösterilirken, $a > (ı > u)$ şeklinde ifade edilerek aradaki geçiş merhalesi muhakkak belirtilmelidir.

lehçelerinin ünlülerini konu edinen bu eser, sadece ses ile ilgili çalışmalarda değil, dil bilgisiyle alakalı çalışmaların birçoğu için de başvuru kaynağı olacaktır.

KAYNAKÇA

EKER, Süer (2011), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (2010), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

VARDAR, Berke vd. (1980), *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.